

Світлана Муріна,

мол. наук. співробітник НБУВ

**НАЗВИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ:
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДАНИХ
В АВТОМАТИЗОВАНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ
«УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ БІОГРАФІЧНИЙ АРХІВ»**

У статті розглянуто особливості організації даних та проблемні питання наповнення словника «Навчальні заклади» в автоматизованій інформаційній системі Українського національного біографічного архіву. Запропоновано можливий варіант технічного вирішення питання зміни назв навчальних закладів словника «Навчальні заклади» – переважаюча (авторитетна) форма представлення найменування об'єкта. Створити запис для такої форми і систему зносок, яка дозволить зв'язати її з альтернативними і неправильними формами, допоможе використання UNIMARC / Authorities – Міжнародного комунікативного формату для авторитетних / нормативних записів. Використання цього формату дає можливість підносити інформаційний ресурс на рівень міжнародних стандартів.

Ключові слова: база даних «Персоналії», інформаційний ресурс, навчальні заклади, поле «Навчальні заклади», UNIMARC / Authorities.

Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського була започаткована база даних «Персоналії». За останній час її структура суттєво змінилася – максимально наблизилася до вимог міжнародних стандартів та правил використання такого типу інформації в комп'ютерних базах даних. Записи, переведені зі старої до сучасної бази даних, потребують редагування й поповнення інформації. Зупинимося детальніше на полі «Навчальні заклади».

«Навчальні заклади» – це поле, де позначається інформація про навчальні заклади, які закінчила або в яких викладала особа, на яку заведено запис у базі даних. На даний момент словник бази даних «Персоналії» нараховує близько 3000 навчальних закладів. Серед них є вищі навчальні заклади, технікуми, училища, спеціалізовані школи тощо.

Виділимо проблемні питання програмно-комп'ютерної організації бази даних Українського національного біографічного архіву:

- зміна назв навчальних закладів протягом їх існування;
- невідповідність назви навчального закладу періоду діяльності особи.

Наведені нижче приклади демонструють, як змінювалися назви навчальних закладів з моменту створення установи до сьогодні. Ми відібрали вищі навчальні заклади, розташовані в Україні, які входять у першу сотню навчальних закладів за рейтингом ЮНЕСКО.

1. Трикласна Реальна школа з технічним ухилом (1817), Реальна торговельна академія (1835), Технічна академія (1844), Львівська політехнічна школа (1877), Львівська політехніка (1921), Львівський політехнічний інститут (1939), Державний університет «Львівська політехніка» (1993), Національний університет «Львівська політехніка» (2000).

2. Рішельєвський лицей (1817), Імператорський Новоросійський університет (1865), Новоросійський університет (1917), Одеський державний університет (1933), Одеський державний університет ім. І. І. Мечнікова (1945), Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова (2000).

3. Київський політехнічний інститут Імператора Олександра II (1898), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (1998).

4. Катеринославське вище гірниче училище (1899), Катеринославський гірничий інститут (1912), Дніпропетровський гірничий інститут (1930), Державна гірнича академія України (1993), Національна гірнича академія України (1997), Національний гірничий університет України (2002).

5. Київський імператорський Університет Св. Володимира (1834), Київський Університет Св. Володимира (1917), Київський український державний університет, Російський київський університет (доба гетьманату), Вищий інститут народної освіти імені М. П. Драгоманова (1920), Київський інститут народної освіти імені М. П. Драгоманова (1926), Київський державний університет (1933), Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка (1939), Київський ордена Леніна державний університет імені Т. Г. Шевченка (1959), Київський ордена Леніна й ордена Жовтневої Революції державний університет ім. Т. Г. Шевченка (1984), Київський університет ім. Тараса Шевченка (1994), Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка (1999), Київський національний дослідницький університет імені Тараса Шевченка (2008).

6. «Особливий виховний заклад» при Київському університеті Св. Володимира (1834), Київський інститут народної освіти імені М. П. Драгоманова (1920), Київський педагогічний інститут імені М. О. Горького (1936), Київський Державний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (1993), Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова (1997).

7. Київський сільськогосподарський інститут (1922), Українська сільсько-

господарська академія (1954), Український аграрний університет (1992), Національний аграрний університет (1994), Національний університет біоресурсів і природокористування України (2008).

8. Київський авіаційний інститут (1933), Київський інститут цивільного повітряного флоту (1947), Київський інститут інженерів цивільної авіації (1965), Київський міжнародний університет цивільної авіації (1994), Національний авіаційний університет (2000).

9. Київський автомобільно-дорожній інститут (1944), Український транспортний університет (1994), Національний транспортний університет (2000).

10. Харківський Імператорський університет (1804), Вільна Академія теоретичний знань (1920), Харківський Інститут Народної Освіти (1921), Харківський державний університет імені О. М. Горького (1932), Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (1999).

11. Харківський політехнічний інститут (1885), Харківський державний політехнічний університет (1994), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (2000).

12. Київські вищі жіночі комерційні курси (1906), Київський комерційний інститут (1908), Київський інститут народного господарства (1920), Київський фінансово-економічний інститут (1934), Київський інститут народного господарства (1960), Київський державний економічний університет (1992), Київський національний економічний університет (1997), Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана (2005).

13. Харківський Імператорський університет (1804), Харківський комерційний інститут Харківського інституту народного господарства (1920), Інститут радянського будівництва і права (1930), Всеукраїнський комуністичний інститут радянського будівництва та права (1933), Харківський юридичний інститут (1937), Українська державна юридична академія (1991), Національна юридична академія України (1995).

14. Катеринославське вище гірниче училище (1899), Катеринославський гірничий інститут (1912), Дніпропетровський металургійний інститут (1930), Державна металургійна академія України (1993), Національна металургійна академія України (1999).

15. Донецький гірничий технікум (1921), Донецький гірничий інститут (1926), Донецький індустріальний інститут (1935), Донецький політехнічний інститут (1960), Донецький державний технічний університет (1993), Донецький національний технічний університет (2001).

16. Київський будівельний інститут (1930), Київський інженерно-

будівельний інститут (1939), Київський державний технічний університет будівництва і архітектури (1993), Київський національний університет будівництва і архітектури (1999).

17. Державний інститут фізичної культури України (1930), Київський державний інститут фізичної культури (1944), Київський державний університет фізичної культури (1995), Національний університет фізичного виховання і спорту України (1998).

18. Музично-драматична школа ім. М. Лисенка (1904), Вищий музичний драматичний інститут імені М. Лисенка (1918), Київський державний театральний інститут (1934), об'єднаний з Державним інститутом театального мистецтва імені В. Луначарського (1941), Київський державний інститут театального мистецтва (1945), Київський державний інститут театального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого (1950), Київський державний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого (2003), Київський національний університет театру, кіно і телебачення.

19. Київський державний інститут культури ім. Корнійчука (1968), Київський державний університет культури і мистецтв (1997), Київський національний університет культури і мистецтв (1999).

Необхідність додержання принципу уніфікації заголовків бібліографічних записів виникла наприкінці XIX ст. і поступово спричинила виникнення спеціальної інформаційної технології її забезпечення. Такою технологією став авторитетний контроль, а традиційні довідково-нормативні картотеки індивідуальних та колективних авторів (тобто імена осіб і найменування установ та організацій) на початку 70-х років XX ст. отримали назву «авторитетні» («authority»), інакше кажучи «офіційні».

Авторитетний контроль («authority control») – процес підтримки сталості та сумісності форми найменувань установ та організацій у заголовках бібліографічних записів на основі їх уніфікації шляхом застосування електронно-обчислювальної техніки. Інформаційним засобом підтримки технології авторитетного контролю є довідкова база даних авторитетних записів. Вона створюється з метою фіксації уніфікованих заголовків, їх альтернативних варіантів та взаємозв'язків між ними.

З метою представлення імен / найменувань на міжнародному рівні, пов'язаного з необхідністю подолання низки суперечностей, зумовлених принципами, прийнятими на національному рівні та які широко використовуються у практиці різних бібліографічних служб і бібліотек, 1979 р. в рамках роботи Міжнародної Федерації Бібліотечних Асоціацій

та інституцій (IFLA) було створено Керівну групу з розроблення формату для авторитетних / нормативних даних. Нею 1991 р. був підготовлений Міжнародний комунікативний формат UNIMARC / Authorities. Основною метою цього формату є забезпечення міжнародного обміну авторитетними даними в машиночитаній формі (тобто такій, що може бути автоматично оброблена програмними засобами) між різними бібліографічними службами. Як і формат UNIMARC для обміну бібліографічними даними, формат UNIMARC / Authorities входить в групу міжнародних комунікативних форматів UNIMARC.

2004 р. було розроблено українську версію стандарту UNIMARC–UKRMARC, в тому числі UKRMARC для авторитетних даних. Ці роботи велись міжвідомчою робочою групою під керівництвом А. О. Чекмарьова.

Використання UNIMARC / Authority

UNIMARC / Authority регламентує встановлення міток полів, індикаторів та ідентифікаторів підполів, які використовуються в авторитетних записях, записях посилань та пояснювальних записях, представлених в машиночитаній формі. Ці записи створюються для забезпечення додаткових можливостей використання каталогів імен осіб, назв організацій, заходів, географічних назв тощо. Ці реквізити зберігаються в бібліографічних записях як заголовки.

Авторитетним записом є машиночитаний запис авторитетного опису. Таким авторитетним описом є опис на основі авторитетного уніфікованого заголовку, що подає собою ім'я особи, назву організації, предмет, тему, назву твору, що встановлюється каталогізуючою організацією, відповідальною за запис. *Авторитетний заголовок* – це заголовок авторитетного опису.

Записи посилань створюються лише для варіантних заголовків. Таким записом є машиночитаний запис опису посилань, тобто опису від варіантного заголовку до прийнятого уніфікованого заголовку (посилання «див.»), або від уніфікованого заголовку до зв'язаних заголовків (посилання «див. також»). *Заголовок посилань* – заголовок для опису посилань.

Загальним пояснювальним записом є машиночитаний запис загального пояснювального опису. Загальний пояснювальний опис – опис на основі скороченої форми заголовку, від якої робиться посилання до більш загального класу. Такий опис призначений для інформування користувачів про домовленості, що мають відношення до певної категорії заголовків, та для вказання місцезнаходження таких заголовків. *Загальний пояснювальний заголовок* – заголовок для загального пояснювального опису.

За типом взаємозв'язків UNIMARC / Authority передбачає такі типи заголовків:

- уніфікований заголовок – заголовок, встановлена форма якого не змінюється;
- паралельний заголовок – альтернативна форма авторитетного заголовку для представлення назви іншою мовою;
- зв'язаний заголовок – один з двох та більше уніфікованих заголовків, кожний з яких пов'язаний з іншим;
- варіантний заголовок – заголовок у формі, відмінній від установленної для уніфікованого заголовку. Зазвичай такий заголовок встановлюється на базі варіанту імені, організації, назви твору;
- заголовок в альтернативній графіці – заголовок, представлений в іншій графіці (кириличній, латинічній тощо).

Формат UNIMARC / Authority передбачає використання *трасування* – ідентифікації в межах авторитетного опису варіантного чи зв'язаного заголовка, від якого повинно робитися посилання, що має направляти користувача до уніфікованого заголовка, що є заголовком авторитетного опису. Трасування має на меті забезпечувати генерування посилань та полегшувати каталогізатору вибір типу посилань.

У записі може бути *інформаційна примітка*. Це примітка, якою забезпечується авторитетний заголовок, заголовок посилань або пояснювальний заголовок з метою пояснення зв'язку між цим заголовком та заголовками, на які від нього робляться посилання.

Технічні елементи запису згідно з форматом UNIMARC / Authority

Будь-який запис у форматі UNIMARC / Authority визначається набором полів. *Поле* – певна послідовність символів, яка ідентифікується *міткою поля*. Поле може бути як фіксованою, так і змінною довжини (*змінні поля*). Воно включає в себе *підполя*, які групуються в *функціональні блоки*. В підполях зберігаються *елементи даних* – найменша одиниця інформації, яку можна визначити. Підполя ідентифікуються *ідентифікатором підполя* (*ідентифікатором елемента даних*). Крім того, використовується *індикатор* – символ (цифра або буква), що асоціюється зі змінним полем, який несе додаткову інформацію про зміст поля, його зв'язки з іншими полями запису, операції, потрібні для оброблення цього поля. Мітки полів, індикатори та ідентифікатори підполів складають *визначник змісту запису*, що є засобом ідентифікації елементів даних та / або забезпечення додаткової інформації про елемент даних.

Поля розділяються спеціальним символом. У кінці кожного запису ставиться *символ кінця запису*.

Формат UNIMARC / Authority визначає вимоги до набору функціональних блоків та їх ідентифікації, міток полів, символів підполів, індикаторів та інших елементів записів. Він регламентує обов'язкові поля, функції управління в записах (що обмежуються кодами підполів, розділювачів полів та символа кінця запису), повторення полів і підполів, значення кодів для кодування даних тощо.

Приклад заголовків у форматі UNIMARC / Authority :

210 02\$аКиївський національний університет

(уніфікований заголовок як авторитетний заголовок);

410 01\$аУкраїна \$bОсвіта \$bКиївський національний університет

(варіантний заголовок як трасування посилання «див»)

10 02\$5а\$аУніверситет св. Володимира

(варіантний заголовок як трасування посилання «див. також»).

У цьому випадку поле з міткою 210 належить функціональному блоку «Блок заголовків», що має код 2. Мітка 210 визначається форматом UNIMARC / Authority як «Назва організації». Поле 410, що означає «Трасування посилання «див». – Назва організації» належить блоку трасування посилань «см.» (код – 4). Блок «Трасування посилань «див. також»» має код 5, а поле 510, що до нього належить, означає «Трасування посилання «див. також». – Назва організації». Знак \$ використовується як перший символ ідентифікатора підполя.

Отже, для того, щоб піднести Український національний біографічний архів на рівень міжнародних стандартів, необхідне впровадження Міжнародного комунікативного формату для авторитетних / нормативних записів – UNIMARC / Authorities. Саме такий формат допоможе вирішити проблемні питання програмно-комп'ютерної організації бази даних Українського національного біографічного архіву.

Список використаних джерел

<http://ru.wikipedia.org/wiki/MARC#UNIMARC>

<http://www.nbu.gov.ua/Library/ukrmarc.html>

<http://www.nbu.gov.ua/articles/1999/95aipkbz.html>

УДК 929+929.5 Новицькі

Світлана Ляшко,

провідний наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук

РОЛЬ ГЕНЕАЛОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛ В ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (НА ПРИКЛАДІ РОДОВОДУ НОВИЦЬКИХ)

Публікація присвячена ролі окремих видів генеалогічних джерел в біографічних дослідженнях, зокрема родовідних книг, таблиць, розписів тощо. Дослідження родинних зв'язків представників роду (на прикладі роду Новицьких) протягом великого хронологічного проміжку дозволяють реконструювати соціокультурне середовище життя і діяльності історичних особистостей, зрозуміти мотивацію їх соціальної поведінки, культурних та інтелектуальних традицій тощо, здійснити широкі історико-культурні дослідження.

Ключові слова: генеалогія, біографістика, родовід Новицьких.

Генеалогічні джерела набувають особливого значення в дослідженні соціальної історії, історії суспільства та його окремих представників, в розумінні й поясненні взаємостосунків людей певної епохи. Результати генеалогічних праць широко використовуються в історико-біографічних дослідженнях. Вони дозволяють наблизитися до розуміння ролі і значення родинних зв'язків і стосунків у формуванні особистості, сприяють розумінню впливу родинних факторів на формування поглядів особи та характер її діяльності, спадкоємності поколінь тощо. Біографістика і генеалогія споріднені за об'єктом дослідження * та окремими видами джерел.

На відміну від інших джерел біографічних досліджень, деякі види генеалогічних джерел мають певний правовий статус, особливо у галузях цивільно-правових та майнових відносин. Такі дані містять метричні книги, які документально засвідчують такі факти і події, як родинне прізвище, імена батьків, хрещення (народження), вінчання (шлюб), захоронення (смерть), віросповідання конкретних осіб **. На цих даних базується наукова

* У висхідних родоводах об'єктом дослідження є та особа, про предків якої збирається інформація.

** Метричні книги велися в церковних приходах з початку 20-х рр. XVIII ст. і до 1918 (не пізніше 1921) р., в радянські часи зберігалися в органах РАГС, передані